

УДК 331.5

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-43-47

ДИХА М. В., ДИХА В. В.
Хмельницький національний університет**РИНОК ПРАЦІ: ЕВОЛЮЦІЙНО-РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АСПЕКТ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ ТА СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ**

У статті узагальнено наукові погляди щодо визначення ринку праці в ретроспективі та на сучасному етапі. Обґрунтовано авторське розуміння сутності категорії «ринку праці» та значимість ефективного функціонування ринку праці у забезпеченні соціально-економічного розвитку національної економіки.

Ключові слова: ринок праці, еволюція, трансформація.

ДЮКНА М., ДЮКНА В.
Khmelnitskyi National University**LABOR MARKET: THE EVOLUTIONAL AND RETROSPECTIVE ASPECT OF SCIENTIFIC VIEWS AND THE CONTEMPORARY CONTEXT**

The article summarizes the scientific views on the definition of the labor market in the retrospective and at the present stage. The importance of effective functioning of the labor market in ensuring the socio-economic development of the national economy is substantiated. State regulation of the labor market should be aimed at creating optimal conditions in the labor market and ensuring its effective functioning. The nature of the category "labor market" is interpreted by the authors as a system of relations between its participants (the employee – with a certain set of knowledge, skills, competencies, wishes to the working conditions and the employer – with certain requests to the level of labor potential of the employee and certain conditions of work), which are composed in a certain period of time, in a certain place, in certain spheres of activity; due to national traditions, mentality, peculiarities of spheres of activity, migration processes, level of regulation, legislation of states, international law and interstate agreements (for workers who work outside of their country), their constancy or changes.

Key words: labor market, evolution, transformation.

Актуальність проблеми. Розвиток національних ринків праці – це складний та суперечливий процес. Він обумовлюється еволюційними трансформаціями, напрацюваннями наукових шкіл щодо закономірностей, функцій та особливостей функціонування та розвитку ринків праці, практичними аспектами реалізації державного регулювання національних ринків праці. Тому вивчення еволюційно-ретроспективного аспекту становлення та розвитку ринку праці як основи його функціонування на сучасному етапі та в контексті перспектив розвитку ринку праці в Україні є актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження проблем функціонування та розвитку ринку праці висвітлено в працях таких учених: В. Боброва [2], В. Васильченка [3], Р. Гроно [5], Є. Жуліної [7], Г. Завіновської [8], К. Маркса [15], Дж. Кейнса [11], Х. Лампера [13], С. Ліппмана [28], Е. Лібанової [14], В. Петюха [18], А. Рофе [19], П. Самуельсона [19], А. Сміта [21], Г. Стиллера [29], А. Топіліна [22], М. Фрідмена [25], Ф. Хайека [26] та ін. Погляди науковців обумовлювались зазвичай реаліями рівня розвитку економічних систем, соціально-економічним та політико-правовим устроєм держав, рівнем розвитку теоретико-методологічних напрацювань відповідного часу тощо.

Функціонування та розвиток ринку праці в Україні на сьогодні відбувається під призмою еволюційних трансформацій, ефективності державного регулювання ринку праці та національної економіки в цілому.

Метою статті є дослідження наукових поглядів щодо ринку праці в ретроспективі та авторське обґрунтування сутності категорії.

Вклад основних матеріалів. Ринки праці почали виникати ще у далекому минулому. Початковою формою, яка сприяла створенню ринку праці, був ринок рабів.

Перші фундаментальні дослідження стосовно ринку праці були проведені А. Смітом [21], який створив трудову теорію вартості. Співставлення вченим рівня заробітної плати з умовами праці, престижем професії та кваліфікацією є справедливим, але, на жаль, сьогодні далеко не завжди реалізується. В той же час, в контексті дослідження ринку праці, твердження дослідника стосовно того, що ощадливість примножує багатство, на нашу думку, є хибним, адже доведено ефективність «продуктивних» інвестицій. Зокрема, інвестиції в людський капітал є необхідними для забезпечення високого кваліфікаційного рівня працівника. В цьому контексті доречно навести думку нобелівського лауреата Д. Хекмана, який довів, що інвестувати в людину необхідно з дитинства. Таке раннє інвестування дозволить отримати високу віддачу у майбутньому [27].

Частково наслідували погляди класиків на ринок праці та зайнятість представники неокласичної теорії. Вони вважали, що держава не повинна протидіяти безробіттю, а стихійна ринкова економіка здатна самостійно забезпечити повну зайнятість. На відміну від А. Сміта, Д. Рікардо представники неокласичної

школи вважали, що добровільне безробіття необхідне для економіки, оскільки воно забезпечує кругообіг незайнятого працездатного населення.

Значний вклад в теорію ринку праці та зайнятості зробили представники теорії корисності. Зокрема, Ж. Б. Сей в своїх працях «Трактат політичної економіки» (1803) та «Курс політичної економіки» (1829-1830) проаналізував три фактори виробництва – працю, капітал, землю та відповідно – доходи, заробітну плату, капітал та ренту. Вченим висунуто думку про те, що обмін продукції на продукцію є підґрунтям рівноваги між купівлею та продажем, що у подальшому отримало назву закону ринку [1]. Підтримуючи міркування класиків Ж. Б. Сей вважав, що в економіці завдяки ринковому регулюванню не можливі надлишки (виробництва, безробіття, робочої сили тощо), а вимушене безробіття не припустиме.

Вагомі здобутки в дослідженні ринку праці належать К. Марксу. Теорія К. Маркса базується на сприйнятті виробництва через відтворення та на теорії трудової вартості. Згідно з теорією К. Маркса праця створює усі матеріальні блага, при цьому капітал (вартість засобів виробництва) пасивно переноситься на вартість товару [15].

У подальшому погляди вчених на ринок праці почали докорінно змінюватись. На початку 20-го ст. «Велика депресія» обумовила велике безробіття серед населення в західних країнах. Це поставило під сумнів погляди вчених, які поділяли думку стосовно того, що ринкова економіка здатна самостійно стабілізувати ситуацію на ринку праці. Актуальними й сьогодні є думки Дж. Кейнса [11, с. 87], який був прибічником активного впливу держави на економіку з метою досягнення повної зайнятості. Р. Гроно, С. Ліппман Г. Стилгер, зауважували, що безробіття не є свідченням бездіяльності трудових ресурсів, а навпаки – безробітний займається пошуком корисної інформації, яка у подальшому буде інвестуватися в людський капітал [5; 26; 29].

У подальшому представники неоконсервативної школи відмовилися від ідеї досягнення повної зайнятості. Монетарист М. Фрідмен, а також прихильник ліберальної економіки і вільного ринку Ф. Хайек, неокейсіанець Е. Фелпс започаткували поняття «природної норми безробіття», що визнається на теперішній час сучасними вченими, в тому числі й вітчизняними [1; 25; 26].

На нашу думку, варто погодитися з баченням функціонування ринку праці, яке обґрунтовано в поєднанні ефективного державного управління та ринкового саморегулювання прибічниками концепції неокласичного синтезу Х. Лампером та П. Самуельсоном [13; 20]. Контрактна система зайнятості М. Бейлі та Д. Гордана і концепція «людського капіталу» А. Оукена та О. Уільямсона поєднала неокласичні та кейнсіанські погляди на функціонування ринку праці, довівши необхідність існування довготривалих взаємовідносин між роботодавцем та робітником [4, с. 2].

Зміни суспільно-політичного ладу в 90-х рр. 20 ст. обумовили активізацію досліджень науковців щодо теоретико-методологічних умов та практичних аспектів функціонування ринку праці і регулювання зайнятості за умов трансформацій цього часу. Проте, й на сьогодні підходи науковців до визначення базових категорій, до обґрунтування проблем ринку праці, безробіття та шляхів їх вирішення є різними.

Стаття 1 Закону України «Про зайнятість населення» дає таке визначення ринку праці: «...ринок праці – це система правових, соціально-трудова, економічних та організаційних відносин, що виникають між особами, які шукають роботу, працівниками, професійними спілками, роботодавцями та їх організаціями, органами державної влади у сфері задоволення потреби працівників у зайнятості, а роботодавців – у найманні працівників відповідно до законодавства...» [9].

Згідно з методологією МОТ, яка визначає інституціональний характер ринку праці, зорієнтований на трудові відносини та механізми встановлення вартості праці, ринок праці – це сфера, де підприємці та працівники спільно проводять колективні та трудові переговори відносно заробітної плати та умов праці [17].

Узагальнюючи погляди сучасних вчених, можна виділити такі підходи до визначення ринку праці: системи обміну; сукупності суспільних відносин; сукупності взаємопов'язаних підсистем; системи економічних механізмів інститутів, норм тощо.

Зокрема, дослідники В. Каменецкий і В. Патрікеєв, ймовірно повертаючись до історичного розгляду ринку праці в первісному вигляді, коли існував ринок рабів, вважають, що категорія «ринок праці» в сучасних умовах використовуватися взагалі не може, а є пережитком минулого. Вчені стверджують, що ринку праці не може просто бути тому, що з ліквідацією права рабовласництва зникає і право розглядати саму людину як властивість «товару» [10, с. 20]. Проте вважаємо, що такий підхід унеможливує розгляд сучасних тенденцій та нівелює перспективність прогнозування і планування всіх складових, пов'язаних із забезпеченням процесу дослідження такого компоненту як праця та, відповідно, ринок праці.

До того ж, в цьому контексті можемо привести ряд прикладів, які яскраво підтверджують особливості функціонування ринку праці в різних сферах життєдіяльності. Зокрема, контракти на ринку праці в модельному бізнесі та на ринку праці в індустрії кіно з «захмарними» гонорами, мільярдні трансфери на футбольному ринку. Проте навряд чи хтось може вважати футболістів «рабами» попри те, що такі трансфери часто прямо називають – «продаж» гравця одним футбольним клубом іншому.

Ряд дослідників [3; 7; 8; 22] розуміють «ринок праці» як систему суспільних відносин з питань купівлі-продажу робочої сили, що відповідають інтересам роботодавців та найманої сили. В ринковій

економіці така система відносин базується на вільній купівлі-продажу робочої сили за різних рівнів господарювання. Такий підхід до визначення ринку праці є не повним, так як він обмежується обміном, а особисті вимоги та потреби робітників стають другорядними. Ринок праці, окрім того, сприяє відтворенню робочої сили в ринковій економіці.

В. Бобров, Г. Купалова, О. Мельничук [2; 12; 16] «ринку праці» ототожнюють з терміном «робоча сила». Проте, оскільки «робоча сила» полягає у здатності людини до будь-якої праці (сукупність фізичних та розумових здібностей), а праця – це цілеспрямована, свідомо людська діяльність, спрямована на створення матеріальних та духовних благ, то ототожнювати ці поняття не можна. Однак, зрозумілим є те, що працівник авансом пропонує роботодавцю свої фізичні та розумові здібності, за які у подальшому отримує заробітну плату.

Близьким до законодавчого є визначення Е. Лібанової, яка трактує ринок праці як систему соціально-економічних відносин між роботодавцями та населенням щодо задоволення попиту перших на працю, а других на робочі місця, які є джерелом засобів існування [14, с. 12].

Слушною є думка В. Петюха [18, с. 28], на думку якого, визначати поняття «ринку праці» потрібно в контексті комплексного та системного підходу. Комплексний підхід до визначення цього поняття полягає в урахуванні організаційно-економічних, соціально-психологічних, правових, технічних, педагогічних та інших аспектів у їхній сукупності та взаємозв'язку за домінуючої ролі соціально-економічних аспектів. Системний підхід дозволяє враховувати взаємозв'язки між окремими аспектами, механізмами ринку праці та їхніми елементами і полягає в розробці кінцевих цілей, визначення шляхів їхнього досягнення.

Аналізуючи специфічні передумови функціонування взагалі всієї системи відтворення робочої сили вчені поряд з поняттям «ринку праці», виділяють поняття «ринку трудових ресурсів». Сутність цього поняття зводиться до стадій формування, використання та оновлення трудових ресурсів. Як справедливо зазначає В. Петюх, поняття «ринку праці» та «ринку робочої сили» відрізняються одне від одного тому, що робоча сила являє собою потенційну здатність до праці, а праця – функціонуючу здатність. Відповідно до цієї думки поняття «ринку робочої сили» дещо ширше тому, що воно охоплює відносини не тільки щодо зайнятих, а й щодо незайнятих членів суспільства, які шукають роботу, тобто охоплює зайнятих і безробітних. Поняття «ринку трудових ресурсів» є ще ширшим тому, що характеризує трудові ресурси суспільства [18, с. 107]. Отже, згідно з цією думкою ринок робочої сили розширює горизонти соціально-трудових відносин до масштабів економічно активного населення і в вузькому розумінні поняття «ринку робочої сили» можна використовувати для характеристики відносин стосовно безробітних.

З позицій діалектичного підходу під ринком праці слід розуміти засіб відтворення трудового потенціалу, форму функціонування особистого фактора виробництва і, відповідно, форму розвитку людського капіталу. Даний підхід відповідає поглядам К. Маркса про взаємозв'язок між виробничими відносинами та рівнем розвитку продуктивних сил суспільства. Вони базуються на сприйнятті виробництва в процесі відтворення і на теорії трудової вартості [15]. Функціональний підхід, який характерний для західної економічної теорії, обумовлюється функціонально-економічними взаємозв'язками і «технологіями» руху робочої сили в умовах ринку. В. Петюх зазначив, що органічно доповнюючи один одного, діалектичний та функціональний підходи дають змогу різнобічно аналізувати сутність ринку праці як економічну форму функціонування робочої сили в ринковій економіці. Соціально-економічні дослідження, з одного боку, допомагають глибше зрозуміти функціональну залежність між економічними явищами і процесами, вивчити і пізнати глибинні економічні інтереси, потреби і відносини. Функціональний аналіз, з іншого боку, доповнює отриману інформацію знаннями конкретних механізмів на ринку праці, надає кількісну оцінку ситуації, що є основою для проведення економічної політики [18, с. 13–14].

Таким чином, аналіз вітчизняних та закордонних досліджень стосовно категорії «ринку праці» вказує на складність та динамічність підходів до його визначення. У науковому світі тривалий час ринок праці розглядався як атрибут капіталістичної економіки, проте вченими розроблено значний науковий масив вирішення проблем зайнятості у ринково-орієнтованій економіці, відтворення робочої сили, соціально-економічних факторів попиту та пропозиції робочої сили, міжгалузевих потоків робочої сили, що притаманні країнам з ринковою економічною системою.

На нашу думку, ринок праці – це система відносин між його учасниками (працівником – з певним набором знань, вмінь, компетенцій, побажаннями до умов праці та роботодавцем – з певними запитам до рівня трудового потенціалу працівника та певними умовами праці), які складаються в певний період часу, в певному місці, в певних сферах діяльності; обумовлюється національними традиціями, ментальністю, особливостями сфер діяльності, міграційними процесами, рівнем регулювання, законодавством держав, міжнародним законодавством та міждержавними угодами (для працівників, які працюють за межами своєї країни), їх сталістю чи змінами.

Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, сталого соціально-економічного розвитку неможливе без ефективного функціонування ринку праці, що в значній мірі визначається державним регулюванням ринку праці, системою засобів регулювання соціально-економічних процесів в цілому та процесів на ринку праці зокрема, рівнем інноваційності [див. детальніше 6; 23; 24]. Державне регулювання ринку праці має бути направлене на створення оптимальних умов на ринку праці та

забезпечення його ефективного функціонування.

Висновки. Національні ринки праці сформувалися під призвою еволюційного розвитку з урахуванням сукупності філософсько-релігійних, політично-ідеологічних, економіко-правових, соціальних-психологічних тощо цінностей.

Представники економічних шкіл процеси саморегулювання ринку праці чи активний вплив держави на ринок праці обґрунтовували в контексті трансформаційних процесів. Тобто вчені розглядали ринок праці залежно від реалій суспільно-політичного ладу, рівня соціально-економічного розвитку країн відповідного часу, а також в контексті своїх наукових поглядів до розгляду проблем ринку праці та шляхів їх вирішення. Еволюційне становлення ринку праці, теоретико-методологічні напрацювання вчених, нормативно-правова база, інфраструктура, дієвість інституцій тощо є основою функціонування ринку праці на сучасному етапі та обумовлює перспективи його розвитку в Україні.

Ринок праці визначено як систему відносин між його учасниками (працівником – з певним набором знань, вмінь, компетенцій, побажаннями до умов праці та роботодавцем – з певними запитами до рівня трудового потенціалу працівника та певними умовами праці), які складаються в певний період часу, в певному місці, в певних сферах діяльності; обумовлюється національними традиціями, ментальністю, особливостями сфер діяльності, міграційними процесами, рівнем регулювання, законодавством держав, міжнародним законодавством та міждержавними угодами (для працівників, які працюють за межами своєї країни), їх сталістю чи змінами.

Ефективність функціонування національної економіки обумовлюється ефективністю функціонування ринку праці. В цьому контексті важливе значення має врахування успішного світового досвіду, ефективне державне регулювання ринку праці.

Література

1. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг ; пер с англ – М. : Акад. нар. хоз-ва: Дело, 1994. – 687 с.
2. Бобров В. Я. Основы рыночной экономики и предпринимательства : підручник / В. Я. Бобров. – К. : Вища школа, 2003. – 719 с.
3. Васильченко В. С. Рынок праці: теоретичні основи і державна практика / В. С. Васильченко, П. М. Василенко. – К., 2000. – 317 с.
4. Горина О. Е. Исследование рынка труда: междисциплинарный подход / О. Е. Горина // Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы. – 2011. – № 5. – С. 2–10.
5. Гроно Р. Стратегические ожидания безработных / Р. Гроно // Нью-Йорк : политический журнал. – 1989. – № 2. – С. 228–251.
6. Диха М. В. Соціально-економічний розвиток України: напрями та засоби реалізації : [монографія] / М. В. Диха. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 388 с.
7. Жуліна С. Г. Економіка і соціологія праці / С. Г. Жуліна, Н. А. Іванова. – Вид-во Іспит, 2009. – 48 с.
8. Завіновська Г. Т. Економіка праці : навч. посібник / Г. Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 300 с.
9. Про зайнятість населення : закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
10. Каменецкий В. А. Труд / В. А. Каменецкий, В. П. Патрикеев. – М., 2004. – 590 с.
11. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М., 1978. – 306 с.
12. Купалова Г. І. Соціально-економічна сутність форми та функції ринку робочої сили / Г. І. Купалова // Зайнятність та ринок праці. – Вип. 2. – 1997. – С. 12–19.
13. Ламперт Х. Социальная рыночная экономика. Германский путь / Х. Ламперт. – М. : Дело, 1993. – 224 с.
14. Лібанова Е. М. Ринок праці : навч. посіб. / Е. М. Лібанова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
15. Маркс К. Капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс – М., 1960. – Т. 23. – 907 с.
16. Мельничук О. П. Ринок праці як індикатор вимог до трудового потенціалу / О. П. Мельничук // Соціально-трудова відносина: теорія та практика. – 2013. – № 1. – С. 150.
17. Міжнародна організація праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org/moscow/lang--ru/index.htm>.31.
18. Петюх В. М. Ринок праці : навч. посібник / В. М. Петюх – К. : КНЕУ, 1999. – 288 с.
19. Рофе А. И. Рынок труда, занятость населения, экономика ресурсов для труда / А. И. Рофе, Б. Г. Збышко, В. В. Ишин ; под ред. проф. А. И. Рофе. – М. : МИК, 1997. – 160 с.
20. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон. – М. : НПО «Алгон»: ВНИИСИ «Машиностроение», 1994. – 740 с.
21. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народа / А. Смит ; пер. с англ. – СПб., 1802. – 369 с.
22. Топилин А. В. Рынок труда России и стран СНГ: реалии и перспективы развития / А. В. Топилин. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. – 321 с.
23. Dykha M. V. Economic mechanism toolkit for state regulation of socioeconomic processes / M. V. Dykha // Actual Problems of Economics. – 2016. – № 5 (179). – P. 20–29.
24. Dykha Mariia V. Ensuring of labor productivity growth in the context of investment and innovation activity intensification / Mariia V. Dykha, Nataliia P. Tanasiienko, Galina M. Kolisnyk // Problems and Perspectives in Management. – 2017. – Volume 15, Issue 4. – P. 197–208.
25. Friedmen M. Money and Economic Development / M. Friedman. – N.Y., 1973. – P. 3–4.
26. Hayek F. A. The Use of Knowledge in Society / F. A. Hayek // American Economic Review, XXXV. – No. 4, September, 1945. – P. 519–530.
27. Heckman James J. Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children // Science. – Vol. 312. – No 5782, 30 June 2006. – P. 1900–1902.
28. Lippman W. Public Opinion / W. Lippman. – N.Y., 1922. – 250 p.
29. Stigler George Joseph (January 17, 1911 – December 1, 1991). URL: <https://www.nap.edu/read/6477/chapter/20#341>

References

1. Blaуг M. Ekonomicheskaya mysl v retrospektive / M. Blaug ; per s angl – М. : Akad. nar. hoz-va: Delo, 1994. – 687 s.
2. Bobrov V. Ya. Osnovy rynkovoi ekonomiky i pidpriemnystva : pidruchnyk / V. Ya. Bobrov. – K. : Vyshcha shkola, 2003. – 719 s.
3. Vasylychenko V. S. Rynok pratsi: teoretychni osnovy i derzhavna praktyka / V. S. Vasylychenko, P. M. Vasylenko. – K., 2000. – 317 s.
4. Gorina O. E. Issledovanie rynka truda: mezhdisciplinarnyj podhod / O. E. Gorina // Sovremennaya ekonomika: problemy,

tendencii, perspektivy. – 2011. – № 5. – S. 2–10.

5. Grono R. Strategicheskie ozhidaniya bezrabotnyh / R. Grono // *Nyu-York : politicheskij zhurnal*. – 1989. – № 2. – S. 228–251.
6. Dykha M. V. Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy: napriamy ta zasoby realizatsii : [monohrafiia] / M. V. Dykha. – K. : Tsentri uchbovoi literatury, 2016. – 388 s.
7. Zhulina Ye. H. Ekonomika i sotsiologhiia pratsi / Ye. H. Zhulina, N. A. Ivanova. – Vyd-vo Ispyt, 2009. – 48 s.
8. Zavinovska H. T. Ekonomika pratsi : navch. posibnyk / H. T. Zavinovska. – K. : KNEU, 2003. – 300 s.
9. Pro zainiatist naselennia : zakon Ukrainy vid 5 lypnia 2012 r. № 5067-VI [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
10. Kameneckij V. A. Trud / V. A. Kameneckij, V. P. Patrikeev. – M., 2004. – 590 c.
11. Kejns Dzh. M. Obshaya teoriya zanyatosti procenta i deneg / Dzh. M. Kejns. – M., 1978. – 306 s.
12. Kupalova H. I. Sotsialno-ekonomichna sutnist formy ta funktsii rynku robochoi syly / H. I. Kupalova // *Zainiatist ta rynek pratsi*. – Vyp. 2. – 1997. – S. 12–19.
13. Lampert H. Socialnaya rynochnaya ekonomika. Germanskij put / H. Lampert. – M. : Delo, 1993. – 224 s.
14. Libanova E. M. Rynek pratsi : navch. posib. / E. M. Libanova. – K. : Tsentri navchalnoi literatury, 2003. – 224 s.
15. Marks K. Kapital / K. Marks, F. Enhels – M., 1960. – T. 23. – 907 s.
16. Melnychuk O. P. Rynek pratsi yak indyikator vymoh do trudovoho potentsialu / O. P. Melnychuk // *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*. – 2013. – № 1. – S. 150.
17. Mizhnarodna orhanizatsiia pratsi [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ilo.org/moscow/lang--ru/index.htm>.31.
18. Petiukh V. M. Rynek pratsi : navch. posibnyk / V. M. Petiukh – K. : KNEU, 1999. – 288 s.
19. Rofe A. I. Rynek truda, zanyatost naseleniya, ekonomika resursov dlya truda / A. I. Rofe, B. G. Zbyshko, V. V. Ishin ; pod red. prof. A. I. Rofe. – M. : MIK, 1997. – 160 c.
20. Samuelson P. Ekonomika / P. Samuelson. – M. : NPO «Algon»: VNIISI «Mashinostroenie», 1994. – 740 s.
21. Smit A. Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva naroda / A. Smit ; per. s angl. – SPb., 1802. – 369 s.
22. Topilin A. V. Rynek truda Rossii i stran SNG: realii i perspektivy razvitiya / A. V. Topilin. – M. : ZAO «Izdatelstvo «Ekonomika», 2004. – 321 s.
23. Dykha M. V. Economic mechanism toolkit for state regulation of socioeconomic processes / M. V. Dykha // *Actual Problems of Economics*. – 2016. – № 5 (179). – R. 20–29.
24. Dykha Mariia V. Ensuring of labor productivity growth in the context of investment and innovation activity intensification / Mariia V. Dykha, Nataliia P. Tanasiienko, Galina M. Kolisnyk // *Problems and Perspectives in Management*. – 2017. – Volume 15, Issue 4. – P. 197–208.
25. Friedmen M. Money and Economic Development / M. Friedman. – N.Y., 1973. – R. 3–4.
26. Hayek F. A. The Use of Knowledge in Society / F. A. Hayek // *American Economic Review*, XXXV. – No. 4, September, 1945. – R. 519–530.
27. Heckman James J. Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children // *Science*. – Vol. 312. – No 5782, 30 June 2006. – R. 1900–1902.
28. Lippman W. Public Opinion / W. Lippman. – N.Y., 1922. – 250 r.
29. Stigler George Joseph (January 17, 1911 – December 1, 1991). URL: <https://www.nap.edu/read/6477/chapter/20#341>